

# MONDROS MÜTAREKESİ'NİN IRAK VE SURİYE CEPHELERİNDE UYGULANIŞINDA İNGİLTERE'NİN YAKLAŞIMI

Mehmet OKUR\*

## I-BÖLGENİN İNGİLTERE AÇISINDAN ÖNEMİ

**X**IX. Yüzyıl, Batı dünyasının tümüyle sanayi toplumu özelliklerini kazandığı bir dönemdir. Bu dönemde meydana gelen teknolojik gelişmeler, Batılı devletlerin her yönden büyük üstünlük kazanmalarına ve bu gelişmelere ayak uydurmayan devletleri kontrol altına alma yoluna yöneltmiştir. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa'nın önde gelen sanayi devletleri, bu konuda önemli bir mesafe alıp altın çağlarına girmişlerdi. Sanayi toplumları arasına XIX. Yüzyılın son yıllarında Almanya da girdi. Ancak Almanya'nın sömürgecilğe geç başlaması uluslararası alanda dengeyi bozan ve yeni gelişmelere yol açan en önemli unsur oldu<sup>1</sup>. Çünkü bu devletin takip etmiş olduğu ekonomik ve siyasi politikalar sömürgecilik çatışmasını Avrupa dışına özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun hakim olduğu topraklara taşıdı<sup>2</sup>.

Son yüzyılda Fırat Havzası'nda zengin petrol yataklarının bulunması Irak ve havalisinin ekonomik önemini artırmıştır. Yine Adana ve çevresinin toprak zenginliği ve İskenderun Limanı'nın stratejik önemi bu alanlara olan alakayı artırmış, birçok devlet buraları ele geçirebilmek için yoğun bir çaba harcamaya başlamıştır. Bu bölgenin önemini artıran bir diğer özellik de Avrupa'yı Anadolu üzerinden Hindistan'a bağlayan bir geçit yeri olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı tarihin hemen her döneminde büyük silahlı çatışmalara sahne olmuştur<sup>3</sup>.

Almanya'da II. Wilhelm'in tahta geçmesiyle başlayan İngiliz - Alman rekabeti, I. Dünya Savaşı öncesi iyice kendini belli etmeye başladı. Özellikle Almanya'nın Avrupa'nın kuzeyinde sıkışmış olması ve denizyolları ile dünya pazarlarına uzak bulunması nedeniyle gittikçe ilerlemekte olan sanayisine kaynak ve pazar bulmak için Osmanlı Devleti'nin topraklarına hakim olma emelini gütmüştür<sup>4</sup>. Bu amaçla Almanya "B.B.B" yani "Berlin-

\* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Elemanı.

<sup>1</sup> İlber ORTAYLI, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İstanbul, 1983, s.15.

<sup>2</sup> Bayram KODAMAN, Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdulhamid'in Doğu Anadolu'daki Politikası, İstanbul, 1983, s.165.

<sup>3</sup> Türk İstiklal Harbi, Güncü Cephesi, IV, Ankara, 1966, s.36.

<sup>4</sup> Yaşar BÜYÜKOĞLU, Milli Mücadele Döneminde Güncydoğu Anadolu, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998, s.XIII.

Bizans-Bağdat" diye adlandırıldığı demiryolu projesine girişmiştir. Almanya, bu yolun kullanılmasıyla İngiltere ve Rusya'yı rahatlıkla tehdit edecekti. Bu hususta bir Alman yazarın da dediği gibi "Toros ile Halep arasındaki her 100 km ray, bir gün İngiltere için, Almanya tarafından denize indirilen bir dretnotun taşıyacağı aynı manayı ifade edebilirdi." Bu bölgede İngiliz hakimiyetini sona erdirecek olan Almanya, İngiliz ticaretini sarsacak, bu memleketin can damarı olan Mısır'ı tehdit edecekti. Aynı şekilde Almanya, sıcak deniz ile Karadeniz arasına girerek Osmanlı memleketlerinde Rusya'nın işini bozacaktı<sup>5</sup>.

Almanya'nın Ortadoğu'ya yönelmesi, İngiltere'nin Uzakdoğu sömürgelelerinden gelen yolları güvence altına almak ihtiyacını ortaya çıkarmış, dolayısıyla da öteden beri takip etmiş olduğu politikayı terk etmiştir. İngiliz politikasının temel taşı artık geleneksel "Boğazlar Meselesi" değildir. İngiltere için şimdi önemli olan Ortadoğu ve Basra Körfezi'dir. İngiltere, Sanayi İnkılâbını gerçekleştirmiş, bu sebeple de petrole ihtiyaç duyan bir ülkedir. Şimdi İngiltere'nin karşısında rakip devlet Rusya değil, hızla gelişen ekonomik ve askeri gücüyle İngiltere'ye kafa tutan Almanya'dır<sup>6</sup>.

İngiltere'nin bundan sonraki politikasının esası, ekonomisini ayakta tutan yerlerden biri olan Hindistan'ın ve ona giden yolların güvenliğini sağlamaktır. Hatırlanacağı üzere daha önce İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Hindistan'a uzanan kara ve deniz yollarının üzerinde bulunduğu için Rusya ve Fransa'ya karşı korumuştur.

Ancak 1877'de iktidara gelen Salisbury Kabinesi, Osmanlı Devleti hakkında farklı düşünmeye başlamıştı. Zira O'na göre Osmanlı Devleti artık son günlerini yaşamaktadır. 1877-78 Osmanlı - Rus Savaşı'nda Rusların Batı'da İstanbul, Doğu'da ise Erzurum kapılarına kadar ilerlediklerini panik içinde izleyen Salisbury, Osmanlı Devleti'nin bir dahaki Rus saldırısına dayanabileceğinden şüphe duyuyordu. Hindistan yolunu güvence altına almak isteyen İngiltere, milletlerarası hadiselerin yeni bir sayfa girmesi nedeniyle Osmanlı Devleti hakkında yeni bir politika üretmeye karar verdi.<sup>7</sup> Bu politika da Osmanlı Devleti'ni korumak yerine O'nu çıkarlarına uygun biçimde paylaşmaktır. Nitekim; Osmanlı Devleti üzerinde giderek artan Alman nüfuzu, İngiltere'nin bir zamanlar güçlü düşmanı olan Rusya ile kader birliği etmesine yol açtı. Orta Asya'daki ihtilaflarını bertaraf ederek 1907'de bir anlaşma imzalayan bu iki devlet, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkacaklardır<sup>8</sup>.

İngiltere, Osmanlı Devleti üzerindeki politikasını değiştirmesi ile beraber Musul yöresini de içine alan Mezopotamya'yı bir an önce ele geçirme planları yapmaya başlamıştır. Hindistan'a yapılabilecek bir istila hareketinin ilk adımının Mezopotamya'dan başlayacağını düşünen İngiltere, buna engel olmak için elinden geleni yapacaktır. Yine Mezopotamya'nın Mısır-Kalküta eksenini üzerinde bulunması da buranın stratejik önemini

<sup>5</sup> Resat SAGAY, XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Bazı Meseleler, İstanbul, 1972, s.77.

<sup>6</sup> İsmail ÖZÇELİK, Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa, Ankara, 1992, s.18.

<sup>7</sup> Mim Kemal ÖKE, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu, 1918-1926, Ankara, 1992, s.2.

<sup>8</sup> Fahri ARMAĞÖLÜ, 20.Yüzyıl siyasi Tarihi, Ankara, 1989, s.34.

artırmaktadır. Zira, Doğu Akdeniz Bölgesi'ne, dolayısıyla Suriye, Arabistan, Mısır ve Basra Körfezi'ne karşı Kuzey ve Doğu'dan gelebilecek bir hareketin ilk hedefi bu bölge olmakta ve bu hareketi yapan ordu, stratejik hareket için geniş bir ikmal üssü ve emniyet sahası olan bu bölgeyi ele geçirmek zorundadır<sup>9</sup>.

Ortadoğu'nun İngiltere açısından stratejik öneminden başka bir de petrol yatağı olması özelliği vardı. Nitekim bu sebepten dolayı XIX. Yüzyılın sonu ve XX. Yüzyılın başlarında zamanın güçlü devletleri, İngiltere, Almanya ve Rusya bölgede kıyasıya mücadeleye girişmişlerdir. Rusya'yı 1907 Antlaşması'yla bölgeden uzaklaştıran<sup>10</sup> İngiltere, Almanya'nın da bölgedeki nüfuzunu ve yatırımlarını baltalamak için büyük çaba harcamaya başlamıştır. İngiltere, bir yandan Alman petrol şirketlerinden hisse kapmaya çalışırken, diğer yandan Osmanlı Devleti üzerindeki baskısını artırmaya başlamıştır. Nitekim I. Dünya Savaşı'ndan az önce İngiliz Hükümeti, İstanbul'daki sefiri vasıtasıyla İttihat ve Terakki Hükümeti'ni tehdit etmiş, Musul'daki petrol sahalarının imtiyazını istemiştir. Aynı zamanda Londra'daki Osmanlı Sefirini de bu imtiyazı elde etmek için sıkıştırmaya ve tehdit etmeye başlamıştır. Bu tarihten seneler sonra Mr.Churchill, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada XX. Yüzyıl başlarında İngiltere'nin bölgeye verdiği önemi en iyi şekilde özetlemektedir. Churchill, şöyle demişti: **"Efendiler, şunu iyi biliniz ki, bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir."**<sup>11</sup>

## II. GİZLİ ANTLAŞMALARDA BÖLGENİN PAYLAŞIMI VE BU PAYLAŞIMI KOLAYLAŞTIRAN MONDROS MÜTARE-KESİ'NİN HÜKÜMLERİ

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi, İngiltere'ye bölgenin işgali için aradığı fırsatı verdi. I. Dünya Savaşı başlamadan önce yapılan demiryolları inşaatı ve petrol bölgelerinin paylaşılması projesi ile ilgili Avrupa Devletleri'nin girişimleri, şimdi Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması çalışmalarına dönüştü. Nitekim harp esnasında İngiltere, Fransa, Rusya ve İngiltere aralarında Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşan gizli antlaşmalar yaptılar.<sup>12</sup>

26 Nisan – 9 Mayıs ve 15 Mayıs 1916'da teati edilen belgeler sonunda ortaya çıkan Sykes – picot Anlaşması ile Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusyası tarafından pay ediliyordu. Fransa, Suriye kıyıları ve çevresinden başka Çukurova, Kayseri dışında kalmak suretiyle Sivas, Elazığ, Maraş, Antep ve Mardin'i elde ederek, Halep – Şam – Musul'u içine alan üçgende nüfuz bölgesi kurarken; İngiltere, Basra'dan Bağdat'a kadar tüm Güney Mezopotamya'yı ve Akka, Hayfa Limanlarını ele geçiriyor ve bunun dışındaki bölgelerde ise nüfuz alanı oluşturuyordu. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın bu isteklerini, daha önce 18 Mart 1915'de Londra'da imzalanan İstanbul Anlaşması ile

<sup>9</sup> ÖKE, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul, s.2.

<sup>10</sup> Raif KARADAĞ, Petrol Fırtınası, İstanbul, 1991, s.94.

<sup>11</sup> KARADAĞ, Petrol Fırtınası, s.104.

<sup>12</sup> BÜYÜKOĞLU, Milli Mücadele'de Güncüoğlu Anadolu, s.XVIII.

kendine verilen Boğazlar, Marmara Denizi, Gelibolu Yarımadası, Enez – Midye hattına kadar Trakya Bölgesi, Bozcaada ve İmroz ( Gökçeada ) Adaları ile Sakarya Irmağı'na kadar Kocaeli Yarımadası'na ilave olarak, Erzurum, Trabzon, Bitlis, Muş ve Sırt'ı içine alan bölgenin kendisine verilmesi karşılığında kabul etti.<sup>13</sup>

1914'den beri bütün hızıyla devam eden I. Dünya Savaşı 15 Eylül 1918'de Fransız kuvvetlerinin Bulgaristan mevzilerini ele geçirmesi ve hemen akabinde Bulgar Hükümeti'nin ateşkes istemesiyle (29 Eylül 1918) sona erme devresine girmiştir<sup>14</sup>. Kısa bir süre sonra Osmanlı Hükümeti de esir İngiliz Generali Towshend'in aracılığı ile mütareke teklifinde bulunmuş ve Mondros Limanı'nda İngiliz Agamemnon muharebe gemisinde dört gün (27-30 Ekim 1918) süren görüşmelerden sonra Mondros Mütarekesi imzalanmıştır<sup>15</sup>.

Mondros Mütarekesi'nin bölgeyi doğrudan doğruya veya dolaylı yönden ilgilendiren ve gizli antlaşmalarda paylaşılan yerlerin işgaline zemin hazırlayacak maddeleri şöyle sıralayabiliriz:

Madde 5: Hududun muhafazası ve iç güvenliğinin devam ettirebilmesi için lazım görülecek askeri kuvvetten maadasının derhal terhisi, askeri kuvvetlerin miktar ve vazifeleri, İtilaf hükümetleri tarafından Osmanlı Devleti ile müzakere edildikten sonra kararlaştırılacaktır.

Madde 7: İtilaf Devletleri emriyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir Sevkülceys noktasını işgal hakkına haiz olacaklardır.

Madde 10-Toros Tünellerinin Müttefikler tarafından işgali,

Madde 16: Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaat en yakın İtilaf kumandanına teslim olacak ve Kilikya'daki kuvvetlerin intizamı muhafaza için gerekli miktarından maadası 5. maddedeki şartlara uyularak verilecek kararlar vechile geri çekilecektir<sup>16</sup>.

Mondros Mütarekesi imzalanır imzalanmaz İtilaf Devletleri, daha önce aralarında yapmış oldukları gizli antlaşmalar gereğince, Osmanlı topraklarını işgale başladılar. Nitekim İngiliz Ordusu, mütarekenin gereğine ve hükümlerine aykırı olarak hemen harekete geçerek Türk kuvvetlerinin elinde bulunan Musul'un 20 km. güneyindeki Hamamalık'ı işgal etti (1 Kasım 1918)<sup>17</sup>.

<sup>13</sup> Bilge YAVUZ, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk - Fransız ilişkileri, Ankara, 1994, s. 5.

<sup>14</sup> İbrahim ARTUÇ, Kurtuluş Savaşı Başlarken, İstanbul, 1987, s.118.

<sup>15</sup> Ali TÜRKGELEDDİ, Mondros ve Mütarekeleri Tarihi, Ankara, 1948, s.69.

<sup>16</sup> TÜRKGELEDDİ, Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi, s.69.

<sup>17</sup> Kemal ÇELİK, Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1923), Ankara, 1999, s.48-49; Salahi R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ankara, 1995, s.17.

### III-MÜTAREKE'NİN İRAK CEPHESİNDE UYGULANIŞI VE İNGİLİZLER

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sırada Musul vilayetinin büyük bir kısmı elimizde idi. Bu bölgeyi korumakla görevli 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa, mütarekenin imzalandığını haber alır almaz İngiliz Generali Marshall'a gönderdiği 1 Kasım 1918 tarihli bir mektupta, "iki muharip ordunun buldukları mahaller arasındaki bölgenin tarafsız bölge" sayılmasını istiyordu. Çünkü bu mektubun yazıldığı tarihte İngiliz kuvvetleri henüz Musul'un 60 kilometre güneyinde idiler. Halbuki General Marshall, mektubun kendisine gönderildiği tarihte İngiliz birliklerine Musul'u işgal emri vermişti. Bundan dolayı bu bölgedeki İngiliz Süvari Tümeni Kumandanı General Gassel, 2 Kasım 1918'de 6.Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'ya bir mektup göndererek o gün saat onikiden itibaren Musul'u işgal edeceğini, kan dökülmesine meydan verilmemesi için Türk kuvvetlerinin Musul'dan beş mil geri çekilmesini, ancak Araplar tarafından çıkarılması muhtemel olan karışıklıkları önlemek üzere Musul'da bir Türk garnizonunun bırakılmasını bildirdi. General Marshall'ın 2 Kasım 1918'de Ali İhsan Paşa'ya gönderdiği cevap ise mütareke maddelerinin ne kadar yorumu açık olduğunu göstermektedir. Marshall cevabında, mütarekenin 25. maddesine göre çarpışmanın durdurulması hususunu tam vaktinde ordusuna bildirdiğini, fakat aynı mütarekenin 7. maddesi gereğince Musul'u işgal etme hakkına sahip olduğundan askerlerine bu hususta gerekli emri vermiş olduğunu, ayrıca mütarekenin 16. maddesine uyararak Irak'da bulunan bütün Türk garnizonlarının en yakın İtilâf Devletleri kumandanlarına teslim olmaları gerektiğini bildiriyor ve Türk kuvvetlerinin bu mektupta belirtilmiş olan Türk-İrak sınırına kadar çekilmesini istiyordu<sup>18</sup>.

General Marshall, burada sınır tespiti yaparken 1917 Fikim'in de Almanya'da neşrolunan Irak'a dair bir haritayı esas almıştı. Bu haritada Türk-İrak sınırı Zaho-Sürt-Batman hattı ve bu hatın İran'a kadar olan uzantısı gösterilmekteydi. Ali İhsan Paşa ise Marshall'a verdiği cevapta, mütarekede Musul'un işgaliyle ilgili bir hüküm bulunmadığını, adı geçen sınırın da hiçbir ilmi değeri olmadığını ifade etmiştir. General Marshall ise Musul vilayetinin işgal edilmesini İngiltere Harbiye Nezareti'nin emrettiğini, Türk ordusunu geri çekilmediği takdirde çarpışma olacağını bildirdi<sup>19</sup>. Gerçekten de Bağdat'taki İngiliz siyasi temsilcisinin 31 Ekim 1918'de İngiltere Hindistan Bakanlığı'na gönderdiği aşağıdaki telgrafı bu olayı doğruladığı gibi Musul'un işgali için herhangi bir sebebin olmadığını da bize göstermektedir.

"Başkumandan, Türklerle muhtemel bir mütareke üzerinde anlaşmaya varılmadan önce, Musul'u ele geçirmek umuduyla oraya seyyar bir kuvvet gönderme kararı vermiştir. Yerli halka, kendimize, bağlaşıklarımıza ve insanlığa verdiğimiz sözler, Musul'u ele geçirecek orada düzeni sürdürmemizi gerektiriyor. Bu sorunun herhalde askeri bir

<sup>18</sup> Selahattin TANSIŞLI, Mondros'tan Mudanyaya, İstanbul, 1991, s.32.

<sup>19</sup> Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, 1999, s. 110.

mütarekenin şartlarına uymamaktadır. Çünkü burada herhangi bir karışıklık söz konusu değildir.”

Bu telgrafın tarihi, Musul'a karşı girişilen askeri harekâtın Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra başladığını göstermesi bakımından önemlidir<sup>20</sup>.

6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa ile General Marshall arasında yazışmalar devam ederken 3 Kasım 1918'den itibaren İngiliz birlikleri Musul'a girmeye başladılar. Bu sırada Musul'daki Türk askerleri henüz tam olarak tahliye edilmemişti.<sup>21</sup>

General Marshall'ın Musul Vilayeti'nin baştan başa boşaltılması isteği üzerine Ali İhsan Paşa, İngiliz generalinin bu talebinin mütarekeye aykırı olduğunu düşünerek hükümete bildirme gereğini duymuş, ancak İstanbul'dan çok ilginç bir cevap almıştır. Zira Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Ali İhsan Paşa'ya gönderdiği telgrafta İngiliz Hükümeti istese bütün memleketi barış zamanında da işgal edebilir. Çünkü karşı koyacak hiçbir kuvvetimiz yoktur” diyordu.<sup>22</sup>

7 Kasım 1918 günü öğleden sonra İngiliz Irak ordusu Başkumandanı General Marshall, I. İngiliz Kolordusu Kumandanı General Kop, 18. Tümen Kumandanı General Fanshawe, Irak Siyasi Memuru Yarbay Wilson'la İngiliz karargahında 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın da katılımıyla uzun tartışmalar yapıldı. Bu tartışmalardan sonra General Marshall, 7 Kasım gecesi 6. Ordu Kumandanlığı'na ultiimat niteliğinde bir yazı gönderdi. Bu ultiimatında şunlar yazılıydı:

1-Musul 15 Kasım öğleye kadar tamamen boşaltılmış olacak, çekilme işlemi ise 8 Kasım'da başlayacaktır.

2-Türk askerleri yanlarında bulunan silah, top ve cephaneleriyle gidebilecekler, fakat Musul depolarındaki araç ve gereçlerini götürmeyeceklerdir.

3-Musul halkından ve daha güneydeki bölge ahalisinden olan askerler hemen terhis olunacak, diğerleri lüzumlu malzeme ve yiyeceklerini beraberlerinde götürebileceklerdir.

4-Türk mülki idaresi ikinci bir bildiriye kadar İngiliz Başkumandanlığı tarafından tayin olunan siyasi memura karşı mes'ul bulunacaktır.

5-Musul şehrinde ve Musul Vilayeti'nde bulunan asker alma daireleri kapanacak ve bunların resmi evrakı, Türk memurlarının idaresinde ve İngiliz memurlarının emrinde bulunacaktır.

General Marshall'ın isteklerinin bir çoğunun Mondros Mütarekesi'ne aykırı olduğu anlaşılmaktaydı. Bölgede herhangi bir asayişsizlik olmadığı gibi buranın tamamı da Sevkülceş (stratejik) noktası sayılamazdı. Ayrıca Türk birliklerinin götürmeyecekleri yiyeceklerin İngilizlerin kontrolüne verilmesi de mütarekeye aykırıydı. Zira İngiliz ordusu ancak kendi işçisi için ve peşin para ile yiyecek maddelerini satın alabilirlerdi.

<sup>20</sup> SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I, s.16.

<sup>21</sup> Zeki SARILHAN, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I, Ankara, 1994, s.6.

<sup>22</sup> TANSİL, Mondros'tan Mudanya'ya, I, s.34.

İngilizler daha da ileri giderek Musul Vilayeti'ndeki sivil idareye de karışmaya başladılar. General Marshall, Musul Valiliği'nin ve sivil memurlarının idaresinin kendisine bırakılmasını istedi. Ali İhsan Paşa ise böyle bir yetkisinin olmadığını bildirdi. General Marshall bunun üzerine Ali İhsan Paşa'yı mütarekenin 16. maddesinin tatbikine mecbur kalacağını söyleyerek tehdit etti<sup>23</sup>. Hatırlanacağı üzere Mütarekenin 16. maddesi, Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan garnizonlar en yakın İtilaf Kumandanlarına teslim olunacaktır" hükmünü içeriyordu.

Gerçekten 8 Kasım 1918 sabahı İngilizler hemen harekete geçmiş bir İngiliz müfrezesi Musul hükümet konağındaki Türk bayrağını indirerek yerine İngiliz bayrağını çekmişti.

8 Kasım'da başlayan boşaltma işlemleri 15 Kasım'da tamamlandı. Yalnızca, Revandiz ve Süleymaniye cihetlerinden gelerek Musul'dan geçecek birliklerimizi talimata göre sevk etmek ve İngilizlerle teması muhafaza için Menzil Müfettişliği Karargahı'ndan Mümtaz Yüzbaşı Kerküklü Hasan Musul'da bırakılmıştır.

Türk kuvvetleri Musul ve civarını boşaltırken İngilizler de bütün Musul vilayetindeki Türk memurlarını yerlerinden çıkararak vilayet sınırları dışına yolladılar<sup>24</sup>.

Böylece Mütareke akdine kadar, elimizde tutmaya muvaffak olduğumuz Musul vilayetini, İngilizlerin mütarekeye aykırı davranışları ve Osmanlı Hükümeti'nin teslimiyetçi davranışı sonucunda terketmek zorunda kaldık.

İstanbul'dan istediği desteği alamayan 6.Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa Musul'u İngilizlere bırakarak karargahını Nusaybin'e çekmek zorunda kaldı. Ancak çekilirken de Musul'daki birçok cephaneyi çeşitli yollarla Anadolu içlerine doğru göndermeyi başarmıştı<sup>25</sup>.

Musul'un işgali ile yetinmeyen İngilizler; Antep, Maraş ve Urfa Sancakları ile Vilayet-i Sitte denilen altı vilayeti ( Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Bitlis, Van, Elazığ ) ele geçirmeye çalışıyorlardı. Bu amaca daha kolay ve kısa zamanda ulaşmak için Arapları kullanmaya başladılar. Nitekim 10 Aralık 1918'de Şerif Hüseyin'e mensup olduklarını iddia eden 400 kişilik bir grup, Çobanbey, Akçakoyunlu ve Cerablus'u işgal ettiler. Halbuki burası İstanbul'la irtibatı sağlamak ve ordunun terhisini gerçekleştirmek için 6. Ordunun elinde bulunması gerekiyordu. Bu nedenle 6. Ordu 20 Aralık 1918'de karşı harekete geçerek Cerablus'u geri aldı. Arap kuvvetlerinin İngilizlerin öncüsü olduğu bu esnada belli oldu. Zira az sonra General Mac Donald Kumandası'nda harekete geçen İngiliz birlikleri 1 Ocak 1919'da hiçbir sebep yokken Antep'i ve 3 Ocak'ta da Cerablus'u işgal ettiler.

<sup>23</sup> FANSELI, Mondros'tan Mudanya'ya, s.34.

<sup>24</sup> T.İ.H. I, s. 127; FANSELI, Mondros'tan Mudanya'ya, s.35.

<sup>25</sup> Ali İhsan SABİS, Harp Hatıralarım, İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri IV, İstanbul, 1993, s.23.

Cerablus'un işgalinden onbir gün sonra 14 Ocak 1919'da İngilizler Arappınarı ve Siftek istasyonlarını da işgal ettiler. Buradaki taburumuz aldığı emre uyarak, daha doğudaki istasyona çekildi.<sup>26</sup>

Bu haksız işgallere karşı Türk kuvvetleri İstanbul'dan aldıkları talimat gereği silah kullanamadıklarından İngiliz kuvvetleri serbestçe hareket ediyorlardı.

İngilizlerin, mütarekenin verdiği salâhiyetten istifade etmelerinin önüne geçilmediği takdirde daha birçok yer işgal altına alınacak gibi görünüyordu. Nitekim İngilizler Urfa'yı da ele geçirmek için faaliyete geçmişler ve suni bir Kürtçülük meselesi yaratmaya koyulmuşlardır.

İngilizlerin bu ardı alakası kesilmeyen işgalleri, 6. Ordudan terhis edilen ve sayısı 10.000'i aşan erlerimizden sevkedilmesinde büyük sıkıntılara yol açmakta idi. Arappınarı ile Pozantu arasındaki demiryolunu içinde bulunduran İngilizler Batıya gidecek askerin nakline engel oluyordu. 30 Ocak 1919'da İngilizlerle yapılan anlaşma da İngilizler, her hafta Halep'ten gönderecekleri iki trenle erlerin taşınması kararlaştırılmıştı.<sup>27</sup>

Musul'un İngilizler tarafından işgali süresince 6.Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa, diğer ordu kumandanları gibi, kurtuluş için bazı tedbirlere başvurmuş bulunuyordu. İngilizlerden kurtarabildiği silah ve cephaneleri Flazığ, Malatya ve Sivas taraflarına göndermiş, altı doğu vilayetiyle yazışarak oralarda güvenliğin sağlanmasında yardımcı olmuş ve bu vilayetlere gerekli silahların 6. Ordu tarafından temin edilebileceğini bildirerek mahalli milis teşkilatı meydana getirilmesini tavsiye etmiştir.<sup>28</sup>

İngilizler, mütarekeyi bölgede en sert şekilde uygulamalarına rağmen 6. Ordu'nun bölgeyi henüz tam olarak tahliye etmemiş olması rahat hareket etmelerini engelliyordu. Dolayısıyla İngilizler için, bölgede ilk yapılacak iş 6. Ordu'nun ve O'nun kumandanının ortadan kaldırılması idi.<sup>29</sup>

Şubat 1919'da İstanbul'a giden Suriye'deki kuvvetlerin Başkumandanı General Allenby, mütareke hükümlerinin tatbik edilmemesinden ya da çok yavaş tatbik edilmesinden şikayetle Osmanlı Hükümeti'ne baskı yapmaya başladı.<sup>30</sup>

Allenby, 7 Şubat 1919 Cuma günü, Osmanlı Harbiye ve Hariciye Nazırlarını İngiliz Sefarethanesine davet ederek, kendilerine şiddetli bir lisanla mütareke hükümlerini tatbik etmediklerinden şikayetle yeni isteklerde bulundu. Allenby'nin istekleri şu hususları kapsıyordu.<sup>31</sup>

1-6.Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın memuriyetine son verilecektir.

<sup>26</sup> Türk İstiklal Harbi IV, Güney Cephesi, Ankara, 1966, s. 3-4.

<sup>27</sup> T.İ.H. I, s.138.

<sup>28</sup> SABİS, Harp Hatıralarım, V, s.27.

<sup>29</sup> T.İ.H. I, s.141.

<sup>30</sup> T.İ.H. I, s.141.

<sup>31</sup> BOA, DH-KMS, 50-1/83; T.İ. II I, s. 142.



2-6.Ordu kâmilten teslim-i silahlı ederek top, mitralyöz, vesaire silahları muayyen bir noktada tarafıma ita olunacaktır.

3-Tarafımızdan emir verildiğinde ahalinin elinde bulunan silahlar toplanacaktır.

4-Benim muntukam dahilinde ihtiyacım olmayan Türk jandarması teslim-i silah edecek ve emrin mucibince teslim olunacaktır. Taht-ı idaremdaki muntukalar dahilinde bulunan Türk jandarması terhis oluncaya kadar emrime tabi tutulacaktır.

5-Tavır ve hareketleri adcm-i memnuniyeti mucip olan Osmanlı memurları azledilecektir ve bunların yerine tayin kılınacak memurların isimleri beray-ı tasvib tarafıma verilecektir.

6-Ahvalın müsaadesine göre Ermeniler, kendi memleketlerine geri gönderilecek. Bunların iskânları temin, arazi vesair emlâki şındi kendilerine iade olunacaktır. Ermenilerin kendi memleketlerine gönderilmeleri hususunda muavenet ve mallarına iras edilmiş olan zarar ve ziyarı tesbit etmek üzere icap eden yerleri ziyaret edecek bircümle zabitanıma kolaylık gösterilecektir.

7-Gerek cinayet, gerek asayiş-i umumiyeyi bozacak e'falden töhmetli bulunan kimseleri tutuklatacağım. Bu dahi tamamıyla re'yime muhavvel bulunacaktır.

8-Konya'nın Şarkında bulunan bütün şimendifer hatları tarafımdan kontrol edilecektir.

9-Taht-ı idaremdaki bütün telgraf ve telefon hatlarını kontrol eyleyeceğim. Türkçe şifre telgraflar asla kabul olunmayacaktır.

10-Lağvolunacak 6. Ordu'nun erleri haftada 300 kişi olmak üzere memleketlerine gönderilecektir.

11-Osmanlı memurları, Hind ordumuzun efradı dahil olduğu halde bircümle esirleri teslim edeceklerdir.

12-İstediğim mevkileri işgal etmek salahiyetini haiz olduğum izahıtan varestedir.

İngilizler, her ne kadar, Osmanlı Hükümeti'nin mütareke şartlarını yerine getirmediğini söyleseler de ve bu yönde zaman zaman notalar verseler de bu pek doğru değildir. Zira Osmanlı Hükümetleri mütarekeyi ellerinden geldiği kadar uygulamaya çalışıyorlardı. Hatta Tefvik Paşa Hükümeti mütarekenin pürüzsüz bir şekilde uygulanması için, Galip Kemal Bey başkanlığında Hariciye Nezareti'ne bağlı bir mütareke komisyonu kurmuştu<sup>32</sup>. Bu komisyon İtilaf devletlerinin bir dediğini iki etmiyordu. Nitekim yukarıda ayrıntılı olarak verdiğimiz Allenby'nin notasından hemen sonra harekete geçen Hükümet, 9 Şubat tarihli, fakat Ali İhsan Paşa'ya 12 Şubat 1919'da acele kaydı ile Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşa imzasıyla şu şifreyi gönderdi<sup>33</sup>:

<sup>32</sup> SÖNYEL, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I, s.19.

<sup>33</sup> T.İ.İ. I, s.143-144.

“6.Ordu ünvanı 13.Kolorduya tahvil olunmuştur. Kolordu Kumandanlığı'na münasip birini tevkiil ederek hemen İstanbul'a avdet eylemesi ve tevkiil edilecek zatın ismiyle hareket tarihinin bildirilmesi”

İngiliz Yüksel Komiserliği adına Amiral Webb, Ali İhsan Paşa'nın yerine İstanbul'da bulunan Mirliha Ahmet Avni Paşa'nın tayinini ve İstanbul'dan vazife yerine gitmeden evvel General Milne'nin kurmaylarından biriyle görüşmesini de istiyordu.

İngiliz komiserliğinin bu isteği, İngilizlerin Osmanlı komutanlarının azl ve tayinlerine kadar iç işlerimize karışıklarını açıkça göstermekteydi<sup>34</sup>.

6.Ordu'nun lağvedilmesi üzerine 13. Kolordu adını alan kuvvetler Diyarbakır, Sırt, Mardin ve Urfa bölgelerine yerleştirilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra İngilizlerin baskısı ile 13.Kolordu birlikleri terhis ettirilmiş, kıta mevcutları pek zayıf bir hale düşürülmüştür. Öyle ki bir piyade taburunun mevcudu 70-80'e kadar düşmüştür<sup>35</sup>.

Ali İhsan Paşa 6.Ordu'nun lağvı ve kendisinin de görevden alınmasından sonra İstanbul'a hareket etti. 2 Mart 1919 günü Haydarpaşa İstasyonu'na gelir gelmez de İngilizler tarafından tutuklanarak İngiliz Sefarathanesi'ne götürüldü ve oradan da Malta'ya sürüldü.

Ali İhsan Paşa'nın Malta'ya sürülmesi, büyük bir tepkiye neden oldu. Bunlardan en önemlisi ise, İngilizlerin bu davranışını kınamak için Erzurum'da düzenlenen mitingdir. Erzurumlu Hüseyin Avni Bey tarafından düzenlenen mitingde işgal kuvvetlerinin sorumsuz ve şımarık hareketleri şiddetle kınanmıştır<sup>36</sup>.

Harbiye Nezareti de 6.Ordu'nun lağvı ile silahların teslimünden doğacak olan tehlikeler hakkında Sadareti uyarılmaya çalıştı ve bu ordunun lağvı halinde, mütarekeyi imza eden devletlerin altı doğu vilayetine dahil olan Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ vilayetlerini de işgal edebileceklerini, 6.Ordu'nun lağvında ısrar edilirse, bu bölgede çıkacak karışıklıklardan sorumlu olunmayacağını bilinmesini istedi<sup>37</sup>. Nitekim 6.Ordu'nun lağvından hemen sonra İngilizler bu ordu bölgesindeki işgalleri genişletmeye başladılar ve 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 27 Şubat 1919'da Birecik'i ve 24 Mart 1919'da Urfa'yı işgal ettiler<sup>38</sup>.

<sup>34</sup> T.İ.H., V, s.144.

<sup>35</sup> BÜYÜKÖĞLÜ, Milli Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu, s.16; T.İ.H., IV, s.39-40.

<sup>36</sup> SABİS, Harp Hatıralarım V, s.55; T.İ.H., I, s.148.

<sup>37</sup> T.İ.H., I, s.150.

<sup>38</sup> Urkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1988, s. 24, 29.

#### IV-MÜTAREKE'NİN SURİYE CEPHESİNDE UYGULANIŞI VE İNGİLİZLER

Mütareke'nin bu bölgede uygulanışı ve kontrolüne geçmeden önce İngiltere'nin bu bölgeyi Sykes-Picot Antlaşması'na rağmen neden işgal ettiğini belirtelim. Zira Sykes-Picot Antlaşması'na göre, Antep, Maraş, Urfa ve Musul Fransızlara verilmişti.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkması üzerine İngiltere, Hindistan yolu üzerindeki bu bölgeyi de tıpkı Irak Cephesinde olduğu gibi bir an önce ele geçirmek istemiştir. Savaş içerisinde birtakım dengeleri korumak amacıyla yapılan dağıtım daha sonra İngiltere'yi rahatsız etti. Bunun için İngiltere, gelecekte bu bölgede yeni bir düzenleme yapmak amacıyla savaş süresince Filistin, Suriye ve Irak Cepheselerinin bütün yükünü özellikle ve isteyerek çekmişti. Hatta İngilizler işi garantiye almak için Fransızları Mondros Mütarekesi görüşmelerine bile katmamışlardır. Ayrıca İngiltere ne pahasına olursa olsun petrol bölgesi olan Musul'u ele geçirmek istiyordu<sup>39</sup>.

İşte İngiltere'nin bu bölgeleri işgal etmelerinin başlıca sebebi, Musul'u Fransızların elinden kurtarmak ve pazarlık konusu olarak ellerinde kullanmaktır. Nitekim ilerde İngilizlerin buraları işgal hareketine karşı çıkamayan Fransız Başbakanı Clemenceau, "Ben Kilikya'yı, Suriye'yi, Şam'ı, Halep'i, Beyrut'u ve Musul'dan elde edilecek petrolün akacağı İskenderun Limanı'nı alabilmek için bir yem olarak Musul'u İngilizlere verdim" derken oyuna getirildiğinin farkında değildir<sup>40</sup>.

İngilizlerin bu bölgede gözü olmasının bir başka nedeni de kuzeyden güneye doğru yani Suriye istikametine doğru muhtemel bir askeri hareket durumunda Suriye'deki kuvvetlerini emniyet altına almaktır<sup>41</sup>.

Suriye Cephesi'nde İtilaf Devletleri tarafından mütarekeye aykırı ilk hareket 3 Kasım 1918 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte İskenderun Limanı'na gelen bir Fransız torpidosu komutanı torpilleri tarayacağını ve arkasından da şehre bir müfreze çıkaracağını söyledi<sup>42</sup>. Bunun üzerine Liman Reisi Hakkı Bey aynı gün, şifre ile bu durumu Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı'na şöyle duyurdu<sup>43</sup>:

"Fransızların Arbalet Muhribi limana gelerek görüşme isteğinde bulunmuş, bu isteğe uyularak Mevkii Kumandanı ile muhribe gidilmiştir. Muhripte bulunan İngiliz Binbaşı, limanda bulunan torpillerin taranması ve tarandıktan sonra İskenderun'un kendileri tarafından işgal edileceğini bildirmesi üzerine, mevkii kumandanı, mütareke şartlarında bu maddelerin olup olmadığını tarafımızdan bilmediğini, şayet işgale teşebbüs ederlerse tarafımızdan mani olunacağı ve mütarekenin ihlali sorumluluğunun kendilerine ait olacağı bildirilmiştir.

<sup>39</sup> AKBIYIK, Milli Mücadele'de Güney Cephesi, s.8.

<sup>40</sup> AKBIYIK, Milli Mücadelede Güney Cephesi, s.8.

<sup>41</sup> AKBIYIK, Milli Mücadelede Güney Cephesi, s.9.

<sup>42</sup> Hülya ÖZKAN, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri, Ankara, 1994, s.9.

<sup>43</sup> T.İ.H.I., s.72.

Bunun üzerine, İngiliz Binbaşısı, Yüksek makama danışmamızı ve cevap gelinceye kadar bekleyeceğini söylemiştir...”

Bu şifre üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ahmet İzzet Paşa'ya durumu ivedi olarak bildirdi<sup>44</sup>.

3 Kasım 1918 günü öğleden evvel saat 10.00'da bir Fransız muhribi İskenderun Limanı'na gelerek görüşme talep etmiş, bunun üzerine muhribe giden mevki kumandanı ile liman reisine mütareke şartlarının 2. maddesi mucibince limandan torpilleri tarayacaklarını ve bilahare şehre bir askeri müfreze çıkaracaklarını söylemişlerdi. Mütareke şartlarının 2. maddesinin harfiyyen tatbiki tabii ise de, bu münasebetle karaya asker çıkarılmasına dair mütarekenamede bir kayıt bulunmadığından müsaade edilmemiştir.”

Halbuki, Hükümet, İşgalcilere özellikle de İngilizlere karşı sert davranılmasını sakıncalı görüyor, onlara karşı hoşgörülü olmanın barış konferansında Osmanlı Devleti lehine bazı çıkarlar sağlanmasına hizmet edeceğini düşünüyordu. Onun için 3 Kasım 1918'de Sadrazam İzzet Paşa Yıldırım Orduları Kumandanlığı'na bir yazı göndererek, İtilâf Devletleri kuvvetlerinin bizim de yardımımızla İskenderun Limanı'ndaki torpilleri tarayabileceklerini, ancak şehri işgal hakları bulunmadığını, bununla beraber şehre zorla girmek isterlerse “üzerimize ateş etseler dahi” karşılık verilmemesini, durumun sadece İngilizler nezdinde protesto edilmesini bildirdi<sup>45</sup>.

Bu yazışmaların hemen akabinde (4 Kasım 1918) İskenderun limanına gelen İtilâf gemileri mayınları temizlediler. Bununla da yetinmeyen İngilizler, Halep bölgesindeki kuvvetlerini beslemek için İskenderun limanından faydalanmaları gerektiğini ileri sürerek buraya asker çıkaracaklarını bildirdiler. Bu sırada Yıldırım Orduları Kumandanı olan Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin asıl amaçlarının İskenderun'u işgal ve 7.Ordu Kıtalarını zor duruma sokma olduğunu anladı ve 6 Kasım 1918'de Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderdiği telgrafda durumu şöyle açıkladı:<sup>46</sup>

“İngilizlerin Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun'dan istifade etmek istemeleri muhik değildir. Çünkü İngilizlerin eline geçmiş bulunan Halep vilayetinde milyonlarca erzak olduktan başka, mütareke şartnamesinin 21. maddesine nazaran fiilhakika Halep'teki İngiliz ordusuna iasece muavenet etmek lazım gelirse pek çok erzaka malik bulunan Kilis ve Antep havalisinden tertibat ve tedabiri mahsusa ile erzak satın alınabilir. Zati samilerini temin ederim ki, maksat Halep'teki İngiliz ordusunu iase etmek olmayıp İskenderun'u işgal, İskenderun-Kırıkhan Katma yolu ile hareket ederek Antakya-Dircemal-Ahterin hattında bulunan 7. ordunun hatt-ı ricatını kesmek ve bu orduyu, 6. Orduya Musul'da yaptığı gibi teslimden ictinab edilemeyecek bir vaziyete sokmaktır.” Mustafa Kemal Paşa bu açıklamasının devamında İngilizlerin tekliflerini ve

<sup>44</sup> Mustafa ONAR, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, I, Ankara, 1995, s.12-13; T.İ.H., I, s.72.

<sup>45</sup> H.T.V.D., Sayı:28, Haziran (1959), Vesika No.721.

<sup>46</sup> H.T.V.D., Sayı:29, Eylül (1959), Ves.No.743; Atatürk'ün Tanım. Telgraf ve Beyannameleri, Ankara, 1991, s. 19-20; ONAR, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, I, s.20-21.

bu husus için verilecek emirleri yerine getiremeyeceğini bildirerek, yerine başka bir kumandan atanmasını istedi.

Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa'nın dediği gibi, İngilizlerin maksadı, İskenderun Limanı'ndan ve Halep-İskenderun yolundan ordularını beslemek değil, İskenderun ve dahası Kilikya'nın işgalini sağlamaktır. Bu sıralarda Halep'teki İngiliz Kumandanı da Halep civarındaki Osmanlı ordusuna mensup kıtaların, mütareke şartlarına göre bir an önce kendilerine teslimini istedi<sup>47</sup>. İngilizlerin Osmanlı kıtalarını bir an önce teslim almak istemelerinin nedeni, Mustafa Kemal Paşa'nın kumandasındaki Yıldırım Ordular Grubu ile VII. Ordu'nun oynadığı roldür. Zira bu ordular Osmanlı Erkan-ı Harbiyesi'nin emri ile bölgeyi boşaltırken halkı teşkilatlandırmaya, silahlandırmaya ve ordunun elindeki silahları da kuzeydeki Anadolu şehirlerine nakletmeye başlamışlardı. Tabii bu durum İngilizleri epeyce rahatsız etmeye başlamıştı<sup>48</sup>.

İngilizlerin ve müttefiklerin bu isteklerine karşı İstanbul Hükümeti ise karşı koymayı kendi siyasetine aykırı bulmuştu. Nitekim bununla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki yazısına verdiği cevapta, "Hakları olmamakla birlikte, İngilizlerin İskenderun'dan faydalanabileceğini, mütareke bu yüzden bozulamayacağına göre İskenderun'un bırakılmasının zorunlu olduğunu"<sup>49</sup> bildirmişti. Hükümetin bu kararı, ne kadar acz içinde olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün direnmelerine rağmen hükümetin İtilâf Devletleri'ne boyun eğmesi sonucu İskenderun 9 Kasım 1918 günü bir İngiliz müfrezesi tarafından işgal edildi<sup>50</sup>.

İskenderun'un İngilizler tarafından işgal edildiği günlerde Yıldırım Orduları Karargahı ile 2. Ordu Karargahı'nun lağvedilmesine dair karar, 10 Kasım 1918 günü Grup Kumandanlığı'na bildirilmiştir<sup>51</sup>.

Mustafa Kemal Paşa cepheden ayrılmasıyla Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı tarihe karışmış ve grup mantığında 2. Ordu Kumandanı Mirliha Nihat Paşa 10 Kasım 1918'de kumandayı ele almıştır<sup>52</sup>.

İngilizler Yıldırım Orduları Grubu'nun lağvedilmesini sağladıktan sonra yörenin işgaline zemin hazırlayacak yeni taleplerde bulundular. Buna göre:<sup>53</sup>

<sup>47</sup> T.İ.H. I, s.75.

<sup>48</sup> AKBIYIK, Milli Mücadele'de Güney Cephesi, s.9.

<sup>49</sup> FANSEL, Mondros'tan Mudanya'ya, I, s.40.

<sup>50</sup> İ.T.V.D., Sayı:29, (İyül) 1959, Ves.No.754.

<sup>51</sup> Şerafettin TURAN; "MondrosMütarekesi İrtesinde Mustafa Kemal Paşa'nın Orduya Siyasete ve İngilizlerin Duruma İlişkin Düşünceleri, Bellekten C.XI.VI, Sayı:181-184, Ankara, TÜRK, 1983, s.339.

<sup>52</sup> ONAR, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, I, s.32.

<sup>53</sup> HTVD, Sayı:31 (Mart) 1960, Ves.No.780; ÇELİK, Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi, s.50.

1-Kilis İslahiye hattının güneyinde ve Misis tren yolu boyunca bulunan Türk askerleri, 1 Aralık 1918'e kadar Ceyhan nehrinin batısına, Adana-Tarsus Demiryolunun kuzeyine 15 Aralık 1918'de ise Pozantı'nın kuzeyine çekilmiş olacaktı.

2-Çekilmesi istenen bu kuvvetler her çeşit silahlarını teslim edeceklerdi.

3- Bu kuvvetler teslim edilecekti.

4- Osmanlıların elindeki esirlerden, Halep'in batısındaki yerlerde olanlar teslim edilmek üzere İzmir'e, Halep doğusundakiler ise Müslimeye'ye gönderileceklerdi.

5-Osmanlı erzak depoları ve çeşitli müesseseler tahrip edilmeyecek ve koruma altında bulundurulacaktı.

6-Bütün Türk birlikleri Halep-Katma İskenderun yolunun kuzeyine çekilecek, bu yol ile Halep-Toprakkale demiryolundan İngilizler, serbestçe faydalanacaktır.”

Görülüyor ki, bu isteklerde Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı idi. Mütarekede “Kilikya'daki Türk kuvvetlerinin güvenliğini koruyacak olanlar dışındaki bölümünün, Osmanlı devleti ile İtilaf Devletleri tarafından kararlaştırılacak şekilde geri çekileceği” kabul olunmuştu. Buna karşılık İngilizler, tek taraflı bir kararla, Osmanlı Devleti'nin Pozantı'ya kadar ki, topraklarını boşaltılmasını istediler. Kilikya'nın tahliye edilecek yerler dışında kalması ve silahların teslim edilmemesi yolundaki Osmanlı girişimleri de sonuçsuz kaldı<sup>54</sup>. Nitekim Osmanlı Harbiye Nezareti, aralarında Kilikya'nın da bulunduğu birçok yörenin işgalini önleme konusundaki görüşmelerini sürdürürken, 15 Kasım 1918'de İngiliz Generali Allenby “Meselceler Türklerle münakaşa edilmemeli, ancak onlara isteklerin... icraasının zaruri olduğu söylenmelidir. Onları Kilikya ve Medine'de işlerin savsaklanmasını ve Azerbaycan'da hileye başvurmalarını hezimetlerinin tabii neticelerinden kaçınmak maksadıyla tertip edilmiş, bizi aldatmaya matuf, beceriksizce teşebbüsler olarak görmekteyiz.

İngiliz Krallık Hükümeti, gerekirse çarpışmaya tekrar başlamak hususunda tereddüt göstermeyecektir. Türklere, mütarekeyi, galipler sıfatıyla hücumu durdurmak suretiyle asgari hadler içinde bahşetmişük”<sup>55</sup> demişti. Yine Allenby'nin “Hakikaten şiddetli bir baskı yapıldığı takdirde, bu hususta kuvvet kullanmaya gerek kalmayacağı” yolundaki 20 Kasım 1918 tarihli raporuna dayanan General Wilson'un 22 Kasım'da Harbiye Nezareti'ne verdiği notada “Hezimet neticelerinden kaçınmak kaygısıyla harekete devam edildiği takdirde, İngiltere Hükümeti'nin yeniden muhasamata girişmekte tereddüt etmeyeceği... Türkiye'nin herhangi kısmının muhtariyetini muhafaza için verilen son fırsatı da kaybetmek tehlikesine maruz kalınacağı...ve İngiltere Hükümeti'nin mütarekenamenin herhangi bir şartının münakaşa ve mügalataya bırakılmasını kabul etmeyeceği”<sup>56</sup> tehdidi üzerine sorun Sadrazam Tevfik Paşa'nın başkanlığındaki Vükela

<sup>54</sup> ÇELİK, Milli Mücadelede Adana ve Havalisi, s.50-51.

<sup>55</sup> Gotthard JAESCHKE, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri (Çev.Cemal KÖPRÜLÜ), Ankara, 1991, s.31-32.

<sup>56</sup> JAESCHKE, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, s.32.

Meclisi'nde görüşülmüş ve mütareke şartlarına aykırı olmasına rağmen Adana ve havalisinin Pozantı'ya kadar boşaltılması kararlaştırılmış, Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'da 23 Kasım 1918'de Osmanlı Hükümeti'nin bu kararını bir şifre ile ilgili ordulara bildirmiştir<sup>57</sup>.

Adana ve havalisinin Pozantı'ya kadar boşaltılmasına ilişkin yazışmalar devam ederken II. Ordu da 15 Aralık 1918'de lağvedilmiş ve birlikleri 26 Aralık 1918 tarihine kadar Pozantı'ya kadar çekilmiştir<sup>58</sup>.

2.Ordu'nun 12. Kolordu Karargahı Konya'ya, 20.Kolordu Karargahı, Ankara'ya, 15.Kolordu Karargahı Erzurum'a gönderildi. Nihat Paşa'da önce Adana Vali Vekilliğine daha sonra da Yıldırım Kıtalar Müfettişi ünvanıyla Konya'ya atandı<sup>59</sup>.

Adana ilinin, İngiliz Yüksek Komiserliği'nin baskısıyla boşaltılması, buranın İtilaf Devletleri'nce işgal altına alınacağı izlenimini doğurmaktaydı. Nitekim Payas - Kilis çizgisinin güneyinde bulunan İtilaf kuvvetleri Adana Bölgesi'ni işgale başladılar. Ermenilerden meydana gelen Fransız kuvvetleri 11 Aralık 1918'de Dört Yol'u, 17 Aralık 1918'de de Mersin'i işgal ettiler. Adana ise, Mısır'daki İngiliz kuvvetleri kumandanı General Allenby'nin emri ile işgal edilmiştir (17 Aralık 1918)<sup>60</sup>.

18 Aralık 1918'de ise Suriye Fransız İşgal Kumandanı Hamlin, önce Mersin'e oradan Adana'ya, Adana'dan da Toros Tünellerinin işgalini düzenlemek üzere Pozantı'ya geçmiştir<sup>61</sup>.

Toros Tünellerinin işgali mütarekename hükümlerindendi. Fakat Pozantı'nın hangi tarafın elinde kalacağı açıkça belirtilmemişti. Bölgenin menzil müfettişi Albay Bahattin, Fransız generaline, Pozantı'nın Osmanlı Ordusu'nun elinde kalması gerektiğini söylerken, Fransız General Hamlin, "Burası önemli bir askeri yerdir, mütarekenin 7. maddesine göre işgal edeceğiz" şeklinde cevap vermiş ve 26 Aralık 1918'de burayı işgal etmişlerdir<sup>62</sup>.

İngiliz-Fransız ortak hareketi sonucu işgal edilen İskenderun, Adana, Mersin ve Pozantı'dan sonra sıra Antep, Maraş ve Urfa'nın işgaline gelmişti. Bu konunun başında da ifade ettiğimiz gibi İngiltere, Sykes-Picot Gizli Antlaşması'na aykırı olduğu halde sırf Musul'u Fransızlardan almak maksadıyla Fransa'nın payına düşmüş olan Antep, Maraş ve Urfa'nın işgaline kalkıştı. İşgal için gerekli bir sebep bulamayan İngilizler, mütarekenin her şekilde yorumlanabilir maddesi olan 7. maddeye dayanarak 6 Aralık'ta Kilis'i, 1 Ocak'ta Antep'i, 22 Şubat'ta Maraş'ı, 24 Mart'ta Urfa'yı işgal ettiler<sup>63</sup>.

<sup>57</sup> T.İ.H. I, s.86.

<sup>58</sup> AKBIYIK, Milli Mücadele'de Güney Cephesi, s.11.

<sup>59</sup> T.İ.H. I, s.87-88.

<sup>60</sup> T.İ.H. I, s.91-92; ÇELİK, Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi, s.53 vd.

<sup>61</sup> YAVUZ, Türk-Fransız İlişkileri, s.8.

<sup>62</sup> T.İ.H. I, s.93.

<sup>63</sup> T.İ.H. I, s.105-107; AKBIYIK, Milli Mücadelede Güney Cephesi, s.10; ÖZCELİK, Milli Mücadelede Güney Cephesi (Urfa), s.55; Ayhan ÖZTÜRK, Milli Mücadelede Gaziantep, Kayseri, 1994, s.26.

Ancak, Fransa, bu işgallere karşı sert bir çıkış yaparak, bölgede karşı çıkılamayacak menfaatleri olduğunu açıkladı. İngiltere, Fransa'nın bu sert çıkışına pek ses çıkarmadı. Bölgeden çekileceğini bildirmekte yetindi. Ancak bunun için bazı şartları vardı. O da Musul bölgesinin kendisine verilmesi ve Filistin'de nüfuzunun tanınması idi. İngiltere bu şartları ileri sürerken özellikle Musul sorununu pek önemsemiyor intibainı veriyordu. Zaten İngiltere geçen süre içinde Filistin'de tampon bölge oluşturmak yolunda önemli adımlar atmıştı. İngiltere, Musul ve Filistin'i istemenin yanısıra kendisi bölgeden çekildikten sonra menfaatlerinin zarar görmemesini de istiyordu<sup>64</sup>.

İngiltere Hükümeti ve finans çevreleri Sykes-Picot Antlaşması'nda alınan kararları daha baştan olumlu karşılamamıştı. Clemenceau'nun Fransız Başbakanı olması İngiltere'yi memnun etti. Zira Clemenceau İngilizler tarafından ikna edilebilir yumuşak huylu bir insan olarak görülüyordu<sup>65</sup>. İki Müttefik arasında Ortadoğu'da ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözülmesi ile ilgili olarak, ilk görüşme Fransız Başbakanı Clemenceau'nun 1918 Aralıkta Londra'ya yaptığı ziyaret esnasında vuku buldu<sup>66</sup>. Bu görüşmede Clemenceau doğu ile ilgili konularda bir mütabakata varılmasını istedi. Lloyd George, Filistin üzerinde İngiliz himayesinin tanınmasını ayrıca Fransa'nın Musul bölgesindeki haklarından vazgeçmesini talep etti. Buna karşılık olarak da Türk petroleri şirketindeki Almanya'nın hissesinden % 25'ini Fransa'ya verebileceğini belirtti<sup>67</sup>. Fransız Başbakanı Clemenceau bu istekleri hiçbir tereddüt göstermeden kabul ettiğini bildirdi. Zira Fransız Başbakanı, "İngilizlerin büyük bir hirs ve tamahkârlıkla göz diktikleri Şarkta, yalnızca Fransız hudutlarını garanti altına almak için mümkün olduğu kadar cömert ve yumuşak davranmak..." gerektiği kanısındaydı<sup>68</sup>.

Bunun üzerine 26 Nisan 1919'da İngiltere ve Fransa arasında bir petrol antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile İngiltere ve Fransa, Rusya'da Romanya'da İngiliz ve Fransız sömürgelerinde ve özellikle Mezopotamya'da bulunan Petrol bölgelerini yeniden düzenlediler. Fransa, antlaşmayla petrolün %25 ini kullanabilecekti<sup>69</sup>.

İngiltere ve Fransa arasında imzalanan petrol antlaşması, sorunların sonu demek değildi. Zira bölgedeki, manda mücadelesi bütün hızıyla devam ediyordu. Nitekim, İngiltere Dışişleri Bakanlığı 9 Şubat 1919'da Musul ile birlikte Suriye'nin önemli bir bölümünde haklarının tanınmasını istemişti<sup>70</sup>. Buna karşı Fransa, Suriye konusunda düşündüğü çözüm yolunu İngiltere'ye bildirdi. Tarihi, ekonomik ve kültürel ilgileri ve

64 AKBIYIK, Milli Mücadele'de Güney Cephesi, s.49; Evans LAURENCE, Türkiye'nin Paylaşılması (Çev.Tevfik Abanoz), İstanbul, 1972, s.114.

65 ÖZTÜRK, Milli Mücadele'de Gaziantep, s.44.

66 ÖZÇELİK, Milli Mücadelede Güney Cephesi (Urfa), s.72.

67 AKBIYIK, Milli Mücadele'de Güney Cephesi, Maras, s.49; ÇELİK, Milli Mücadele'de Adana, s.108.

68 ÖZÇELİK, Milli Mücadele'de Güney Cephesi, (Urfa), s.73-74.

69 ÖZTÜRK, Milli Mücadele'de Gaziantep, s.44.

70 AKBIYIK, Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Maras), s.49.



yararları bakımından bütün Suriye'yi içine alacak bir mandaterliği Fransa kenti üzerine verilmesini istedi. İngiltere, Araplara söz verdiğini belirterek bunu kabul etmedi<sup>71</sup>.

Manda yönetiminin tartışıldığı bir sırada kamuoyu üzerindeki tesirleri oldukça fazla olan, muhafazakâr Fransız Cemiyetleri, Paris'te bir toplantı düzenleyerek hazırladıkları muhtırayı Clemenceau'ya verdiler. Bu muhtırada "Başta Hicaz olmak üzere, bütün Suriye topraklarını, Toroslardan Sina'ya ve Musul'dan Akdeniz'e kadar uzanan sahaların, İngiliz işgal kuvvetlerinden devralınarak, buralara Fransız kuvvetleri yerleştirilmelri" ısrarla talep ediliyordu<sup>72</sup>.

Bu gelişmeler sonucunda Temmuz 1919'da Clemenceau ile Lloyd George arasında yapılan görüşmelerde Adana, Maraş, Antep, Urfa sancakları ile Suriye'nin bir kısmında İngiliz birliklerinin yerine Fransız birliklerinin geçmesine, Şam ve Halep şehirlerin de de İngilizlerin yerine Şerif Hüseyin birliklerinin alınmasına karar verildi<sup>73</sup>.

Bundan bir müddet sonra Paris'te 15 Eylül 1919'da Lloyd George ile Clemenceau arasında yapılan görüşme sonrasında da, İngiltere'nin Kilikya'dan derhal, 1 Kasım 1919'dan sonra da Suriye'den çekilmesine karar verildi. Bu karara "Suriye İtilafnamesi" de denilmektedir.<sup>74</sup>

Suriye İtilafnamesi, Güneydoğu Anadolu'daki Türk şehirlerinin kurtuluş mücadelesine yeni bir boyut kazandırdı. Zira 29-30 Ekim 1919'da İngilizlerin Antep, Urfa ve Maraş'ı Fransızlara devretmesi ve onların da Ermeni kuvvetleri ile birlikte şehirlere girmeleri üzerine Fransız - Ermeni kuvvetleriyle Türkler arasında çetin bir mücadele başladı<sup>75</sup>.

İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Suriye İtilafnamesi, Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından çok sert bir şekilde karşılanmıştır: Mustafa Kemal Paşa, işgal devletlerinin bu tutumunu millete şu sözleri ile bildirdi.

"Mütareke maddelerine aykırı olarak İngilizler tarafından işgal olunan Antep, Maraş ve Urfa dolaylarının Fransızlara devredilmesi asla uygun olamaz. Hükümet halkın hukukunu ayaklar altına alan bu işgali... protesto etmeli ve büyük mitingler yaparak dünyaya duyurmalıdır."<sup>76</sup>

Burada hemen şunu da belirtelim ki İngilizler, Antep, Urfa ve Maraş'ı terkettikten sonra da buralarla ilgilerini kesmediler ve hem Fransızlara hem de Türklere yönelik suçlamalarını sürdürdüler. Nitekim Ermenilerin Türkler tarafından katledildiğini ileri süren İngiltere Başbakanı Lloyd George İtilaf Devletleri'nin biraraya geldiği Londra Konferansı'nda şöyle konuştu. İngiliz işgali zamanında sakin olan bu bölgenin şimdi

<sup>71</sup> LAURANCE, Türkiye'nin Paylaşılması, s.134.

<sup>72</sup> ÖZÇELİK, Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Urfa), s.74.

<sup>73</sup> ÇELİK, Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi, s.109.

<sup>74</sup> YAVUZ, Türk-Fransız İlişkileri, s. 57.

<sup>75</sup> Zeki SARIHAN, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1994, s.108.

<sup>76</sup> T.T.H. I, s.107; Bilal ŞİMŞİR İngiliz Belgelerinde Atatürk, I, Ankara, 1992, s.224.

asayişinin bozulmasından Fransızlar sorumludur. Fakat bu durum İtilaf Devletleri'nin prestijini sarstığından bizi de ilgilendirir"<sup>77</sup>. Lloyd George aynı günlerde, Kilikya'daki gelişmelerden Fransa'nın sorumlu olacağı yolunda İstanbul'daki Yüksek Komiserine bir de talimatname göndermiştir.<sup>78</sup>

## SONUÇ

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle, aradığı fırsatı yakalayan İngilizler ve O'nun müttefikleri, aralarında imzaladıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı topraklarını paylaştılar. Bunlardan biri olan Sykes – Picot Anlaşması'na göre; Anadolu'nun Güneyi, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'i kapsayan alanlar, İngiltere ve Fransa arasında paylaşılıyordu. Ancak İngiltere, bu anlaşmayla gönülsüz olarak Fransa'ya bıraktığı Musul'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Nitekim Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra harekete geçen İngiltere, Musul'u işgal ettiği gibi, Musul üzerindeki hakkını Fransa'ya kesin olarak kabul ettirmek için yine Sykes – Picot Anlaşmasıyla Fransa'ya bırakılan Antep, Urfa ve Maraş'ı Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesini bahane ederek işgal etti. Bu politikasında başarılı olan İngiltere, Fransa ile imzaladığı Suriye İtilafnamesi ile Musul'a karşılık Antep, Urfa ve Maraş'ı Fransa'ya terkettiler.

İngiliz oyunundan habersiz Fransızlar ise, bu vilayetleri büyük bir hız ve hevesle işgal ettiler. Ancak, Anadolu'da uyanan millî harekete daha fazla dayanamadılar ve yaklaşık iki yıl sonra Anadolu'dan çekilmek zorunda kaldılar.

<sup>77</sup> ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, I, s.404-405.

<sup>78</sup> ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, I, s.410.

**ABSTRACT**

In consequence of merciles competition among Europe States the alliance block constituted of Germany, Austria – Hungary and Ottoman States and entente block constituted of England, France and Russia States took place. The War Which began in 1914 among these two block spread throught the world in a short time.

England which becomes anxious of stratch Basra Gulf to Germany began to watch for an opportunity for occupy this Gulf one of the roads of India and an important oil centre.

Finding an oppurtunity England and this alliances shared ottoman region by means of secret treaties signed during war years. According to Sykes – Picot one of the these treaties, Southeast of Anatolia, Middleeast and Basra Gulf was shared among England and France. But England didn't want to give up from Musul. Oil center delivered to France by means of treaty. So, immediately afterwards from Mondros Armistice England occured Musul. In addition England occured Antep, Urfa and Maraş left to France at the beginning. This state succeeded in this poliy and preponderated in oil region by means of Syria Treaty signed with France.

So, England both obtained Mesopotamia one of the most important region of Ottoman and got France into trouble by lefting the problem regions.

**KEY WORDS:**

Armistice

Oil

England

France

Occupation